

Zonderlinge en bijzondere Gentse plaatsnamen

ROKERELSSTRAAT: RODE ‘KERELS’ (MANTELS), DAT WEL ... MAAR GEEN KULDERS

Luc Devriese, Hans Doesselaere

De Rokerelsstraat, een straatje tussen de Martelaarslaan en de Bijlokevest, dat kennen naast buurtbewoners vrijwel enkel de al iets oudere liefhebbers van streekbiertjes (afb. 1). Het was immers de eerste vestigingsplaats van de Hopduvel. Al die mensen, bijna zonder uitzondering, spreken de naam verkeerd uit met de klemtoon op de ‘-el’.

Afb. 1 Straatnaambord anno 2015.

Vanwaar die rare naam die als het ware uitnodigt om hem foutief te gebruiken. Wat betekent die? Nauwelijks iemand lijkt het te weten. Zelfs de doorgaans goed geïnformeerde samenstellers van het boek *Duizend jaar Ekkergem* (1974) sloegen de bal mis toen ze bij die naam aarzelend veronderstelden: ‘waarschijnlijk naar de naam van de eigenaar genoemd’ (1). De eenheidsbebouwing van het hele straatje wijst er op dat de huizen ooit gebouwd werden en toebehoorden aan één enkele eigenaar, maar, zoals we zullen zien, was dat gene meneer Rokerel of iets dergelijks. En, mocht je het nog verder willen

zoeken: roken van haring, hespen of worsten heeft er evenmin iets mee te maken.

Scholieren met rode mantels

De dubbele ss in de naam zou ons een hint moeten geven: daar zit iets anders achter. En inderdaad: in ons eigenste *Ghendtsche Tydinghen* werd in een artikel van David Maes getiteld 'Lieven van Pottelsberghe en de Rokerels' al in 1984 duidelijk gemaakt dat de straatnaam afgeleid werd van de 'rode kerels', de rood gekleurde mantels van sommige leerlingen van de Gentse Hiëronymietenschool. In de jaren 1500 bloeide die in een gebouw dat aanleunde bij het Geeraard de Duivelsteen (2). In die tijd was het de bijzonderste en vermoedelijk ook de enige goede Gentse school.

De opvoeding, scholing en onderhoud van een tiental leerlingen van die school werd gefinancierd door een stichting (fondatie) van het echtpaar Lieven van Pottelsberghe - Lievine van Steelant (1521) waaraan we ook grotendeels het huidige uitzicht van het Alijns godshuis aan de Kraanlei te danken hebben. En daar zit de sleutel van het verhaal. De ondersteunde leerlingen moesten zich onderscheiden van de gewone pupillen door hun uniform. Frans De Potter maakte dat in deel 4 van zijn monumentale werk *Gent van den oudste tijd tot heden* duidelijk met een citaat uit de regels van de stichting. Ze moesten gekleed zijn '... van hunnen uppersten (h)abijte met eenen roeden keerle, ende dat die zij van roeden lakene gemaect, cleerc gewijs (zoals klerken) achtere wat hoger up commende' (3). Voor een goed begrip moeten we hierbij verduidelijken dat de schrijfwijze 'roede', net zoals bij de 'ae', een verlenging van de klinker aangeeft, zoals gebruikelijk in die tijd. Later werd dat in gesloten lettergrepen onze dubbele 'oo' en dubbele 'aa' (4).

De 'rode kerel' was de lange mantel, de toga, zoals het Middelnederlands woordenboek aangeeft. Het was het uitgaanstenu van de scholieren, hun kleddij voor plechtige gelegenheden. Daarmee uitgedost en met een ronde zwarte muts op mochten ze naar de hoogmis, in processies defileren, enz. Dat de naam 'rode kerel' over ging op de leerlingen zelf, zoals Maes suggereert, is onwaarschijnlijk. 'Keerle', kerel betekende immers niet enkel mantel, er was ook de nu bekende betekenis van flinke, maar ook wel grove jongeman. Het was in de late middeleeuwen zelfs een scheldwoord gebruikt door 'fijne' rijke lieden voor ruwe 'boerse' armelui. Het beruchte veertiende - eeuwse 'Kerelslied' uit het Gruuthuuse Handschrift geeft daarvan een sterk staaltje ten beste (5). In de jaren 1800 werd de betekenis van 'kerel' door het romantisch

nationalisme, onder andere in de jeugdbeweging, omgevormd tot een geuzennaam, min of meer een eretitel dus.

In het Frans, waarin die ongunstige tweede betekenis niet bestond, werden de leerlingen van de stichting 'les robes rouges' genoemd, maar in het Nederlands 'Rookeerels clerckins'(6). Naar het verlangen van de stichters heetten de jongens officieel 'de tien scolieren van mer (afkorting van mijnheer) Lieven van Pottelsberghe'. Ruwe grove kerels waren de door het echtpaar van Pottelsberghe- van Steelant ondersteunde leerlingen allicht niet. Het zeer gedetailleerde reglement van de stichting geeft aan dat de 'scolieren zullen zijn kinderen van goeden name ende fame, van vader en moedere goede eersamer lieder kindere, aerme ofte emmere groeten last hebbende ...'. Van verarmde 'goede familie' dus.

De scholieren worden seminaristen

De jongens met hun rode mantels kregen naar de normen van die tijd degelijk onderwijs door priesters en broeders Hiëronymieten. Hun orde genoot faam in het onderwijs en in het boekbedrijf. Het hierboven geciteerde kledijreglement verraadt het al: de scholieren werden opgevoed tot klerken. Sommigen onder hen mochten in Leuven studeren in de 'artes', de lagere graden van het toenmalige universitaire onderwijs, en soms zelfs in de theologie of het kerkelijk recht. De in dergelijke scholen gevormde scholieren werden overwegend ingeschakeld in de kerk. Het woord 'clerus' afgeleid van 'clericus' en 'clerici' duidt nu nog de geestelijken, kerkdienaars aan.

Vandaar dat het ook niet hoeft te verwonderen dat de fondsen van de stichting van Pottelsberghe met zijn scholieren overgeheveld werden naar het in 1569 opgerichte seminarie. Die nieuwigheid was eigenlijk niets anders dan de omgevormde Hiëronymietenschool. In de eerste halve eeuw waren de seminaristen trouwens ondergebracht in de gebouwen van die school. Het seminarie begon te functioneren volgens de richtlijnen gegeven door het Concilie van Trente (1545 - 1563) onder het gezag van de bisschop, hoofd van het nog maar pas gestichte bisdom Gent (1559). Door het bisdom benoemde geestelijken vervingen de paters en broeders van de opgeheven orde. De nieuwe opleiding was uitsluitend gericht op functies in de Roomse kerk. Ze was een belangrijk element in de hevige katholieke reactie tegen het protestantse reformatie die bekend staat als de contrareformatie. Het strak geleide seminarie betekende het einde van de ongeordende, soms amper bestaande priesteropleidingen waarin uit privé initiatief ontstane scholing zoals die van de Gentse studenten met hun 'roo(de) keerels' een rol kon spelen.

Verward met de ‘Kulders’

Pas in 1625 konden de seminaristen verhuizen naar het speciaal voor hen opgerichte seminariegebouw aan de Biezekapelstraat en Kapittelstraat (7) waarvan de restauratie anno 2015 zijn voltooiing nadert. Het gebouw aan het Duivelssteen kwam dus vrij. Het kwam als onderdeel van een deal met de bisschop in stadsbezit en het werd voorbestemd om weesjongens te herbergen (afb. 2). En hier begint de verwarring. David Maes gaf in zijn artikel al een stevige voorzet om die knoop te ontwarren, maar hij aarzelde nog enigszins: ‘Heeft men bij het toekennen van de naam Rokerelstraat, de Rokerels van van Pottelsberghe verward met de latere Kulders of hebben deze laatste een tijdlang dit roodlaken kleed gedragen?’ Voorgaande op de erg verschillende naam en de faam van resp. de scholieren en de Kulders en ons baserend op de werkwijze van de straatnamencommissie Vermeulen die de naam in 1942 toekende, menen we dat er geen twijfel mogelijk is. De naamgeving berust wel degelijk op een verwarring met de Kulders die vanaf 1883 ondergebracht waren in nieuwe (gedeeltelijk nog bestaande) gebouwen aan de andere zijde van Martelaarslaan, ongeveer rechtover ons straatje waarvan de naam er had moeten naar verwijzen.

Het was vermoedelijk vooral Vermeulen zelf die hier, zoals elders, doortastend te werk ging en niet aarzelde dubieuze of onvoldoende gefundeerde naamtoewijzingen aan straten en pleinen door te drijven. Als het maar goed klinkt, dat was de leuze van de advocaat - dichter en commissievoorzitter (8). Misschien was hij zich wel bewust van het feit dat Rokerel (toen nog Rookerel geschreven) verkeerd zou uitgesproken worden. De latere schepen van handel en nijverheid (en folklore, voegde hij er graag aan toe) hield wel van een grapje.

De welbekende naam ‘Kulders’ was afgeleid van de zeemkleurige lederen wambuizen (kolders) die de wezen droegen. De kleur was niet rood, maar eerder geelachtig. De benaming van dit kledingstuk ging in dit geval dus wel over op degenen die het droegen. Er boven droegen ze een blauwe kiel, een ‘schabbe’ zonder mouwen (9). Dat gebeurde wel meer in die tijd. De vrouwelijke wezen en halfwezen, eerst ondergebracht aan de Nederkouter en later op de oude site van de Filledieusen bij het Sluizeken, werden de Rodelijvekens genoemd. Ze zijn nog bekend van de gelijknamige straat.

Nog andere kinderen, niet zelden ook wezen, ‘verzorgd’ (als we het zo mogen noemen) in tehuizen beheerd door de stedelijke armenkamer, werden meestal naar hun kledij genoemd. Naast die twee hoger vermelde weeshuizen werden in dezelfde Spaanse periode nog twee armenscholen gesticht met gelden vrijgemaakt uit de inkomsten van het overbodig geworden Rijke Gasthuis (lepro-

Afb. 2. Detail uit een schilderij van De Noter gemaakt in 1831 (Stadsarchief Gent).

Het toont het gebouw met gevelsteen in de zijgevel toen er nog Kulders in verbleven.

De gehouwen steen, later in de voorgevel aan het Bisdomplein, nu in het Sint-Baafssteenmuseum, draagt het jaartal 1662 in chronogram en beeldt de Maagd van Gent met twee Kulders uit. Hoe het daar er ten tijde van de Hiëronymieten en hun scholieren met de rode mantels uitzag weten we niet.

De weergave op het schilderij 'Gent in 1534' (STAM) laat uitschijnen dat de bijgebouwen van het Geeraard de Duivelsteen in die tijd heel wat minder imposant waren.

zenhuis) aan de Hoogstraat - Holstraat. De school van de Blauwe Knechtjens, ook soms aangeduid als school van Oost-Indiën, was gehuisvest in het hof of refuge van Ename aan de Barrestraat, dicht bij de Kuldersschool. Hun vrouwelijke tegenhangers in het vroegere Braemsteen aan de Onderstraat, waren de Blauwe Meisjes. Beide sites zijn nog steeds in gebruik als scholen. De geciteerde werken van Frans De Potter en van Marcel De Bleecker geven een hallucinant beeld van hoe het er aan toe ging in die wezengestichten.

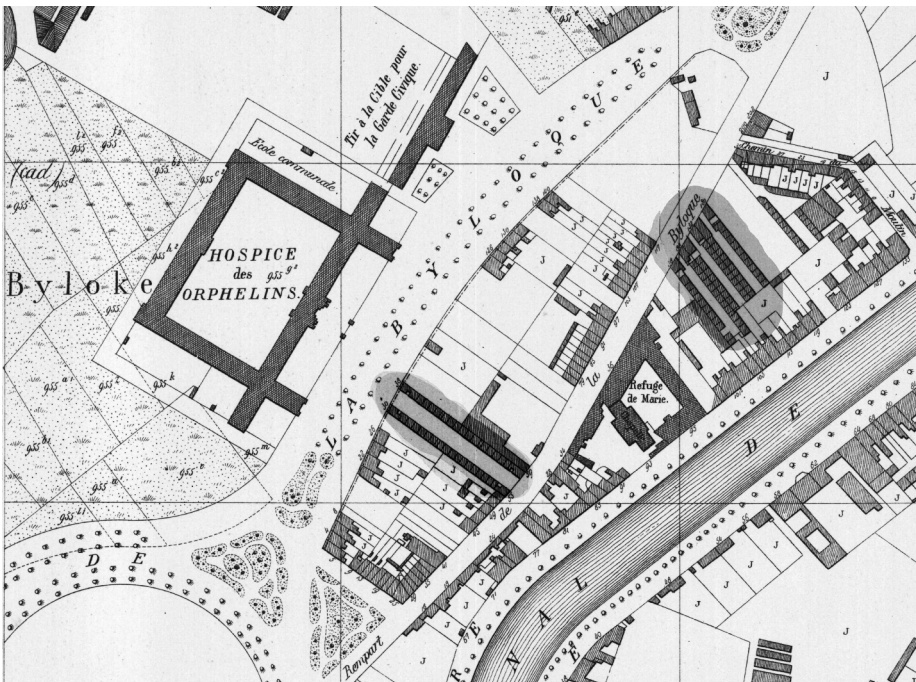
Overigens, wat onderwijs betreft: in tegenstelling tot wat bij de Hiëronymieten het geval was, kwam dat in de vier hierboven genoemde instellingen nauwelijks aan bod. Een vak leren was hoofdzaak voor de jongens en ‘spellewerken’ voor de meisjes. De twee instellingen met in het blauw uitgedoste kinderen werden in de 19de eeuw samengevoegd met resp. de Kulders en de Rodelijvekens. En ook gaf dan weer aanleiding tot verwarring: De kulders met hun blauwe kiel boven de kulder werden ook blauwe knechtjens genoemd.

De cité Bureau

Er rest ons enkel nog te bekijken hoe de toch wel merkwaardig uniforme huisjes in de Rokerelsstraat tot stand kwamen en hoe die plek er uit zag en aangeduid werd vooraleer de commissie Vermeulen in 1942 met haar onzalige naam voor de proppen kwam. Hiervoor moeten we een eindje in de tijd terugkeren naar de periode voorafgaand aan de aanleg van de Godshuizenlaan en de Martelaarslaan vanaf 1873, in die tijd Bijlokelaan, Boulevard de la Byloke. Tot dan was de Bijlokevest de enige belangrijke straat in deze zone. Deze laatste weg werd aangelegd op de in de jaren 1780 – 1800 geslechte, maar waarschijnlijk nog gedeeltelijk als wegkoffer behouden aarden vestwal.

In de langgerekte zone naar Ekkergerm toe kwam stilaan bebouwing tot stand. Het is hier dat de heren Boterdaele en Bureau hun kans zagen (10). Ze bouwden vanuit de Bijlokevest elk voor zich een steegbeluik. De aannemer Boterdaele deed als eerste zijn aanvraag voor de aanleg van een beluik in 1870. We zien het straatje met uniform kleine huisperceeltjes weergegeven op de kaart van Gevaert en Vanimpe uit 1878 waarop ook het nieuwe wezenhuis aangegeven staat (afb. 3). Bureau, volgens de Wegwijzer van Gent ingenieur wonende in Twaalfkameren, diende in 1875 een bouwaanvraag in voor een tweede beluik met 19 woningen in twee rijen, eveneens uitgaande van de Bijlokevest (11). Het uitzicht anno 2015 wordt weergegeven op afb. 4. Grondplannen of geveltekeningen bleven, voor zover ons bekend, niet bewaard. Dat was wel het geval voor de aanvraag in 1884 tot verlenging van het beluik van Bureau (12).

Die werd ingediend door Adophe Bonard, uitbater van restaurant ‘Den Boer’ in de Bennesteeg. Deze nam de inmiddels aangelegde Martelaarslaan (toen Bijlokelaan) als basis en zou zoals ook de bouwaanvraag vermeldde, perfect aansluiten bij de al bestaande bebouwing naar de Bijlokevest toe (afb. 5).

Afb. 3. Toestand van de site op het plan Gevaert en Vanimpe (1878).

De pas aangelegde laan Boulevard de la Byloke (nu Godshuizenlaan en Martelaarslaan) heeft twee rijstroken gescheiden door een dubbele bomenrij. Rechtover het weeshuis - gemeenteschoolcomplex is er spaarzame huizenbouw.

Uitgaande van de Bijlokevest is de cité Boterdaele met uniforme huisperceeltjes gebouwd (links). De tweede beluikenbouwer Bureau had in dat jaar blijkbaar nog niets verwezenlijk hoewel zijn bouwaanvraag dateert uit 1875. Rechts: het grote nu gedeeltelijk nog bestaande beluikencomplex tussen de Coupure en de Bijlokevest.

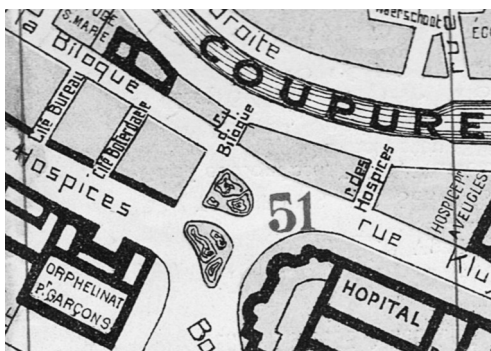
Afb. 4. Zicht op de Rodekerelstraat vanuit de Bijlokevest (2015) met huisjes gebouwd door Bureau.

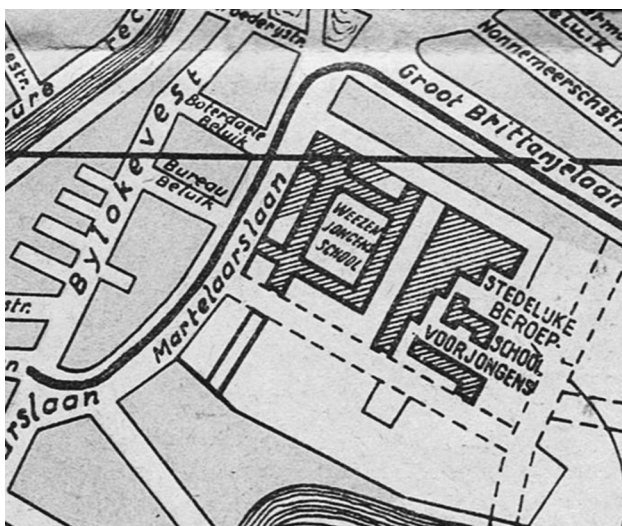
Afb. 5. Zicht vanuit de Rodekerelstraat op de Martelaarslaan met links huisjes gebouwd door Bonard en in de achtergrond de nog behouden gebleven vleugel van het Kuldersgesticht.

De beide huisjescomplexen werden steeds aangeduid als cité of beluik (afb. 6 en 7), Blijkbaar waren de benamingen Cité Bureau en Cité Boterdaele intussen stevig ingeburgerd en die namen zouden in de beluikenadministratie ook officieel gangbaar blijven tot in 1942 toen de commissie Vermeulen ingreep. Waarom de naam Bureau in 1942 moest verdwijnen, terwijl die van Boterdaele (Jan Baptist) behouden bleef als straatnaam, is ons een raadsel. Vermoedelijk bleven de nieuwbakken straatjes in de volksmond nog vele jaren hun citénaam dragen.

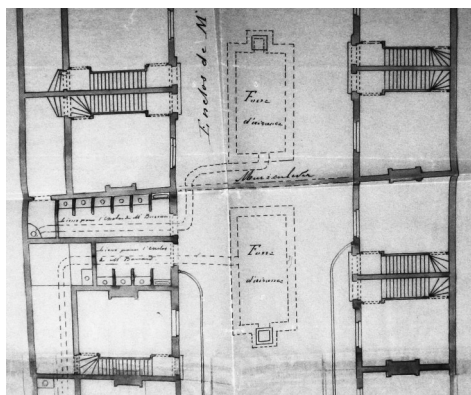

Afb. 6. De cité Bureau en de Cité Boterdaele op een niet gedateerd commercieel wegenplan, gelithografeerd en gedrukt bij A. Vander Haeghen, vermoedelijk in 1913 ter gelegenheid van de Wereldtentoonstelling. Geen van beide cités is 'beloken': het zijn geen afgesloten beluiken.

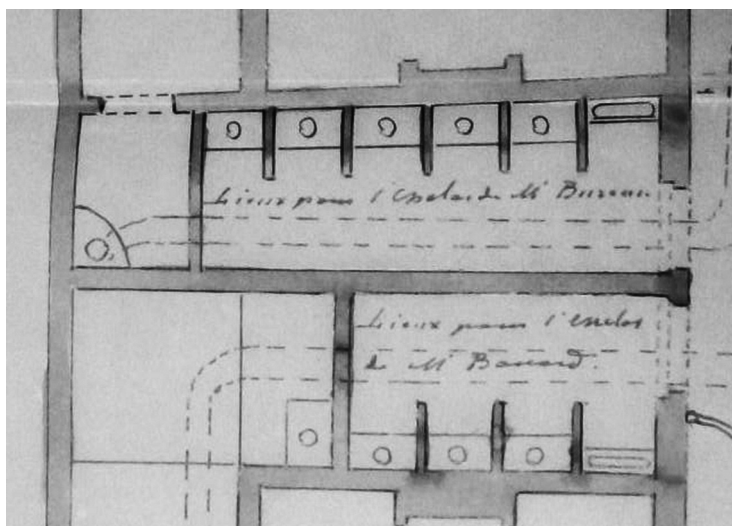

Afb. 7. De twee straatjes in 1943 nog steeds aangeduid als beluik op 'Plan van Gent, 1943', uitgegeven door de N.V. Internationaal Propagandakantoor, Antwerpen (verzameling DSMG, Sint-Amansberg).

Bij hun aanleg waren beide straatjes effectief beluiken. Ze hadden enkel een in- en uitgang aan de Bijlokevest. Nauwelijks enkele jaren later zou er een verbinding verwezenlijkt worden met de Martelaarslaan. We mogen er gerust in zijn: de heren Boterdaele en Bureau wisten wel dat die er spoedig zou komen. De bouwtoelatingen specificeerden dat voor de hoekhuizen aan de openbare weg een aparte bouwaanvraag moest ingediend worden. Daar hadden ze blijkbaar weinig oor naar. De hoekperceeltjes lieten ze liever lange tijd onbebouwd.

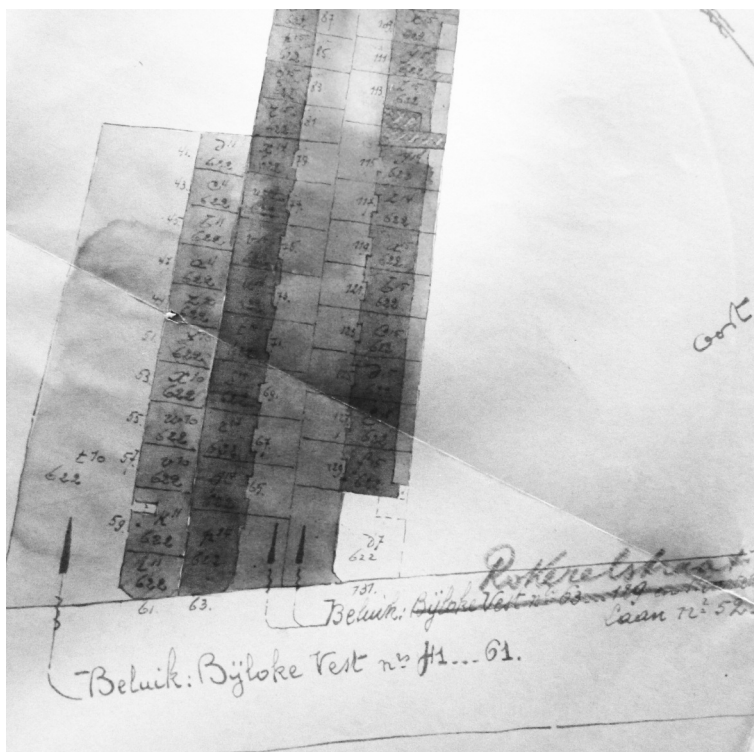

Afb. 8. Grondplan (gedeeltelijk) uit de bouwaanvraag van Bonard voor de huisjes in de huidige Rokerelstraat naar de Martelaarslaan toe (SAG, reeks VII Beluiken nr. 1329-1332/21).
Bemerk de beerputten midden de 'straat' (officieel binnenkoer van het beluik).

Afb. 9. Detail met de gemeenschappelijke toiletten zoals weergegeven op de bouwtekening van Bonard (zie afb. 8). De gebruikers van sommige zitjes konden bij stevige kou profiteren van de kachelwarmte in de schouwen van de burens, mogen we aannemen.

In tegenstelling tot de meeste beluiken die gebouwd werden op de achtererven van bestaande huizen, hoorden ze niet bij al langer bestaande voorhuizen. Beide huisjescomplexen waren in feite nieuwe verkavelingen. De aanvragen balanceerden aan de rand van de bestaande bouwvoorschriften. Ze werden aanvaard door de stadsadministratie en bij de beluikendossiers gevoegd omdat de huisjes, op de hoekhuizen na, niet aan een afgelijnde straat gebouwd werden. Zo komt het dat één van de huisperceeltjes bestemd werd om er een gemeenschappelijk toilet met negen 'zitplaatsen' te installeren (afb. 8 en 9). De beerputten werden midden de 'straat' aangelegd. Dat kon: het was immers officieel geen straat, maar de binnenkoer van een cité. Zonderling is dan weer dat bouwheer wel voetpaden moest aanleggen in de 'straat', straat die zijn eigendom was! Bij de opmaak van het kadasterplan was de latere straat in perceeltjes ingedeeld die telkens bij een woning hoorden (afb. 10).

Afb. 10. Detail uit het kadasterplan Sectie F, blad 12, elfde wijk, beluik nr. 580 (kopie bij de beluikendossiers in SAG reeks VI Beluiken 2009/T459). Bemerkt de perceelsindeling van de 'straat' samenvallend met de huisperceeltjes. De benaming Rokerelstraat achteraf bijgeschreven. Aan de Bijlokevest grenst een nog steeds bestaand kleiner beluik met één enkele rij van elf huisjes rug aan rug aan de Rokerelhuusjes. Dit tweede complex heeft een echt beluikuitzicht met een brede gemeenschappelijke koer.

De tijd dat er voor beluiken helemaal geen bouwaanvraag moest ingediend worden, was wel al voorbij. Daar hadden de vreselijke cholera - epidemieën in de jaren 1830 - 1860 voor gezorgd. De stedelijke gezondheidscommissie had inspraak. Bij de aanvraag Bonard eiste ze dat de linkerrij woninkjes, uitgaande van de Martelaarslaan een eigen WC zouden hebben op het nauwe achterkoertje, eigenlijk een gangetje. Een hoekhuis dat de bouwheer er toch had proberen in te smokkelen, werd afgewezen met de opmerking dat er geen eigen toilet in voorzien was.

De huisjes waren van het type dat in de betere beluiken van die tijd wel meer voorkwam: met uniform grondplan en uniform van opbouw en kleine oppervlakten van het type deurtje – venstertje, deurtje - venstertje. Ze hadden en hebben nog steeds een keldertje, een verdieping en zelfs een topgeveltje, maar dan wel gemeenschappelijk aan twee woningen.

Besluit

Er kan geen twijfel over bestaan. De Rokerelstraat refereert naar de rode mantels van de jonge klerken in opleiding in de school van de Hiëronymieten aan het Geraard de Duivelsteen, de scholieren van mijnheer van Pottelberghe. Met de wezen, de Kulders hadden ze niets gemeen, behalve de locatie in het huis waarin ze achtereenvolgens verbleven tot op het moment dat de Kulders naar de Martelaarslaan trokken (1873). Van daaruit zouden ze naar de ook al verdwenen Home Prins Filip aan de Neermeerskaai verhuizen.

Even zeker is dat de verwarring over de naam zal blijven bestaan. Als de straatnaam dan toch juist uitgesproken wordt, zal men de ‘rode kerels’, de mantels dus, nog altijd verwarren met de scholieren. En de scholieren zelf, die zal men voor Kulders houden. Daar verhelpen zelfs geen correcte internetreferenties aan (14). Vermeulen heeft ons met de naam van dit onschuldig straatje een ferme peer gest ...gerookt.

Noten

- 1) Mortier, G. (1974), Plaats- en straatnamen te Ekkerghem. In: Mortier, G. (red.), *Duizend jaar Ekkerghem*, Gent, p. 185. De naam foutief met één s hierin.
- 2) Maes, D. (1984), Lieven van Pottelsberghe en de Rokerels. In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 13, p. 234-241.
- 3) De Potter, F. (vanaf 1883), *Gent van de oudsten tijd tot heden*, Gent, Siffer, deel 4, p.534. Verder uitgewerkt bij De Ridder - Symoens, H. (1978 en 1980), Lieven van Pottelsberghe

- en het onderwijs te Gent in de zestiende eeuw. In: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Gent, deel 32, p. 101-131 en deel 34, p. 133-141.
- 4) Toen het straatje in 1942 zijn huidige naam kreeg, was het nog 'Rookerelsstraat', zoals onder meer aangegeven in de *Algemeene lijst der wijzigingen en nieuwe straatbenamingen in de oude en nieuwe stadsdeelen. Juijste wegwijzer over geheel het gebied 'Groot Gent'. Officieele uitgave*, Gent, Merchiers, zonder jaartal (vermoedelijk 1943). Raadpleegbaar in het documentatiecentrum DSMG, Sint-Amandsberg, afd. Vliegende Bladen, Gent, reeks Bebouwing.
  - 5) Devriese, L. (2012), Dames en heren. Van dominante oudjes over adellijke heren naar Jan en alleman. In: *Van Mensen & Dingen*, jg. 10 nr. 2, p. 40-56.
  - 6) De Ridder - Symoens, H. (1978), p. 132.
  - 7) Roegiers, J. (1973), De oprichting en de beginjaren van het Bisschoppelijk Seminarie te Gent (1569 - 1623). In: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Gent, deel 27, p. 3-192.
  - 8) Devriese, L. (2009), Joseph Vermeulen en de grote Gentse straatnamenoperatie in 1940 – 1942. In: *Gandavum*, jg. 14 nr. 1, p. 39-46.
  - 9) De Bleecker, M., Devos, W. (1990), *Verweesd, verwezen. Vier eeuwen Kuldere, rode lijvekens en blauwe meisjes in Gent*, Gent, uitgave in eigen beheer, p. 83 en 91.
  - 10) De beroepen van de beluikenbouwers vermeld in de *Wegwijzers van Gent*, o.a. in 1866 en 1874.
  - 11) Niet opgenomen in de Stadsarchief Gent, reeks G12, Private bouwaanvragen, maar in de reeks VII, Beluiken, nr. 1315-1320/73.
  - 12) Stadsarchief Gent, reeks VII Beluiken nr. 1329-1332/21.
  - 13) De benaming Cité Bureau met de doorschrapte aanduiding Bijloke Vest en achteraf bijgeschreven 'Rokerelstraat' op een kadastraal uittreksel in de Verzameling Beluiken, elfde wijk, dossier nr. 580. Registratie in 1938 in SAG (kopie in het fonds Roger Moreau, Beluiken, DSMG, Sint-Amandsberg).
  - 14) Tuur De Decker presenteert een correcte uitleg over de naam Rokerelstraat gebaseerd op het artikel in GT van David Maes in de rubriek 'Waar in Gent?' van de anno 2015 op het internet nog steeds raadpleegbare site 'Gent blogt'.